

Алла Попружная

НАДГРОБНЫЙ ПОРТРЕТ ИВАНА ДОМОНТОВИЧА В КОНТЕКСТЕ ПОХОРОННОЙ КУЛЬТУРЫ КАЗАЦКОЙ СТАРШИНЫ

В статье рассматривается надгробный портрет генерального судьи Ивана Домонтовича, который характеризует похоронную культуру казацкой старшины второй половины XVII–XVIII вв. Каждая социальная группа вырабатывает собственное отношение к жизни и смерти. Это отражено в традициях, церемониях и ритуалах. На протяжении второй половины XVII–XVIII вв. представители казацкой старшины в контексте существующей похоронной культуры составляли завещания, выбирали достойное место погребения, оплачивали "сорокоусты", занимались благотворительностью, оставляли память о себе, заказывая надгробные портреты и эпитафии.

Ключевые слова: Иван Домонтович, Крупицкий монастырь, надгробный портрет, эпитафия, казацкая старшина.

Alla Popruzhnaya

THE GRAVE PORTRAIT OF IVAN DOMONTOVYCH IN THE FUNERAL TRADITION OF COSSACK AUTHORITIES AT THE END OF XVII–XVIII CENTURIES

The article considers the place of entombment, grave portrait to the general judge Ivan Domontovych that present funeral tradition of Cossack authorities at the end of XVII–XVIII centuries. Each social class produces their own attitude to such things as life and death. This is reflected in traditions, ceremonies and rituals. During the second half of XVII–XVIII-th centuries representatives of the Cossacks' authorities in the context of the existing funeral culture concluded testaments, chose decent funeral places, ordered prayer, gave gifts to churches and monasteries for eternal life of their souls, eternalized themselves ordering funeral portraits and epitaphs. Funeral portrait of general judge Ivan Domontovych (1612–1683) demonstrates the features of funeral culture of the Cossacks' authorities.

Key words: Ivan Domontovych, Krupytsky monastery, grave portrait, epitaph, cossackofficers.

УДК 39: 677. 024 (477.86)

Христина Андрейків

ТРАДИЦІЙНА ТЕХНІКА БОЙКІВСЬКОЇ ВИШИВКИ

У статті подано огляд традиційної техніки вишивання бойків, здійснено детальний опис підбору матеріалів. Значна увага приділяється характеристиці символів, кольорів, орнаментики та оздобленню, притаманних цьому регіону. Окремим аспектом дослідження виступає специфічна обрядовість, зокрема, найдавніші повір'я та прикмети, пов'язані із цим ремеслом. Уведено в науковий вжиток джерельний масив, представлений спогадами старожилів сіл Бойківщини.

Ключові слова: Бойківщина, вишивка, тканина, рушник, узор і орнамент.

Історія вишивки, техніка та способи її виконання є всесвітньо відомим видом мистецтва та художньою творчістю нашого народу. Це було і залишається ґрунтом для спілкування різних поколінь. Невичерпне джерело пізнання історії, звідки походять витоки мистецтва. Наші предки залишили нам у спадок величезне багатство, і ми зобов'язані не тільки не втратити ці безцінні скарби, а й примножити їх кількість та передати у спадок нашим нащадкам.

Убрання народу належить до найбільш яскравих видів його художньої творчості. Бойківський одяг – один із основних компонентів матеріальної культури, тісно пов'язаний із історією субетносу. Бойки на початку XX ст. зберегли специфічні локальні особливості своєї культури. У той час місцеві узорі на одязі були досить помітними, майже кожен із них вирізнявся своєрідністю, однак значна частина локальних рис вже втрачена.

Цінним джерелом для вивчення специфіки й технології вишивання бойків є спогади старожилів сіл Бойківщини, які стосуються їх щоденного побуту. Історіографічна база із тематики культурно-матеріальної спадщини бойківського регіону представлена працями таких дослідників, як Т. Кара-Васильєва [1], О. Федина [2, с. 502–511], К. Матейко [3, с. 23–30], Д. Петrenchко [4], З. Васіна [5] та інші. Однак, окремі її аспекти потребують подальшої наукової розробки. Цим і обумовлена актуальність обраної нами проблеми.

Мета статті полягає у висвітленні традиційної техніки вишивки Бойківщини, як складової частини культурно-матеріальної спадщини українського народу.

Вишивка – один із давніх і найбільш розповсюджених видів народного декоративного мистецтва. Вона виникла дуже давно і передавалася від покоління до покоління. У похованнях перших століть нашої ери знайдено залишки вовняного одягу, оздобленого різнокольоровими узорами. Про масове побутування вишиваних виробів в Україні свідчать численні історичні, літературні, фольклорні та речові пам'ятки [1, с. 45].

Серед значної кількості вишиваних виробів виділяються скатертини, рушники, простирадла, дивани (килими), сорочки. Основна функція вишивки – оздоблення одягу і тканин для обладнання житла. Вишиване вбрання – давня бойківська традиція. Наші предки прикрашали жіночі головні убори – хустки, стрічки, чоловічі шапки. Плечовий одяг – жіночі та чоловічі сорочки. Верхній одяг – кожухи, безрукавки, свити, юпки. Серед компонентів одягу найбільшу увагу приділяли оздобленню чоловічих і жіночих сорочок. Основною частиною був рукав. Допоміжну роль відігравали узорні стрічки, що обробляли горловину, пазуху, манжети [6, с. 142–143].

Серед тканин інтер'єру найбільше уваги приділялося вишиванню рушників скатертин, наволочок. Матеріалом-основою здавна служила домоткана вовняна, лляна, конопляна тканина. Згодом її замінили фабричного виготовлення лляні, бавовняні та вовняні матеріали: плюш, шовк, китайка та шкіра. На них із давніх-давен вишивали ручно-пряденим лляними, конопляними та вовняними нитками. Пізніше стали застосовувати фабричну пряжу – заполоч, волічку, зсуکانі вовняні нитки, золоті й срібні нитки, корали, ґудзики [7, с. 77].

У бойківській народній вишивці поширені різноманітні техніки виконання. Розрізняють двосторонню й односторонню. До двосторонніх належать техніки "штапівка", "стебловий шов", "двостороння гладь", "вирізування", "мережання", "рубцювання". До односторонніх належать техніки, при яких вишивальні стібки накладаються із виворотного або лицевого боку тканини. Це "низинка", "плетінка", "кіска", "хрестик", "ланцюжок-тамбур". Поширеними були також вишивки із рослинним орнаментом: квітами, листям, пташками. Вони сполучалися із кривульками, хрестоподібними зображеннями. Основний червоний колір доповнювався чорним та незначною кількістю жовтого. Досить часто зустрічалися у селах сорочки, вишиті охристо-золотистими, голубими, темно синіми та зеленкуватими нитками [2, с. 502]. Найбільше оздоблювали уставки сорочок. Інтерес до вишивки не зникав ніколи. Ще з давніх часів вона була основним видом жіночих витончених рукоділ, нею займалися й паньанки і прості швачки. У загальноприйнятому розумінні під вишивкою мається на увазі шиття візерунками на тканині [8, с. 303].

На Бойківщині побутує також кольорове вишивання. При ньому уся тканина покривається візерунками. Вишивати можна шерстяними й бавовняними нитками, а також золотом, сріблом, шовком. Найпоширенішим видом вишивки на шовковій матерії й оксамиті, що дійшов до наших днів, є гладь. До неї також зараховують мережку і вишивку гачком. При вишиванні мережкою нитки в тканині попередньо висмикують в одному напрямку до потрібної ширини, а решту ниток переплітають і скріплюють голкою [1, с. 48–49].

Кожен візерунок починали вишивати із кінчика. Листочки, що складаються із двох частин, вишивають за два заходи: спочатку одну половинку, а потім іншу. Візерунок дуже часто застосовують для прикрашання диванних подушок, скатертин, особливо якщо розмістити такі чотири букети в куточках [3, с. 29].

Уміла вишивальниця своєю голкою може так само точно передати образи квітів, птахів, як і художник своїм пензлем. Отже, голка – той самий пензель. Їх використовували для роботи на канві. Ці голки мають бути довгі, досить товсті, мають тупий кінець і довгасте велике вушко [9].

Тичинки на візерунку вишивають вузликками. Велику квітку, розташовану посередині мотиву, вишивають різними кольорами: червоний, зелений, білий, синій, жовтий, блідо-синій, а листя – яскраво-зелене. Квіти вишивають поперемінне червоним фіолетовим і синім відтінками [10].

У гірських селах було поширене вишивання по складках – біля комірів та манжетів сорочок, на запасах, фартухах. Простий хрест був початком усіх вишивок. Він утворювався від перетину двох діагональних стібків, які виконують у чітко визначеній послідовності: спочатку нижній, а потім – верхній. Слід пам'ятати, що при вишиванні хрестиком стібки не повинні виходити за рамки одного квадрата, і голка повинна завжди займати вертикальне положення щодо полотна (вістря угору або вниз). Після того як вишивка завершена, потрібно закріпити кінець нитки. Робиться це так:

голку виводять під останній, вишитим хрестиком візерунок, протягають крізь нього нитку й відрізають [11, с. 20–21].

На сорочках бойків та бойкинь є багато геометричних мотивів та немало й рослинних. Причому часто вони поєднані в одній сорочці, а тому можна зробити висновок, що в енергетиці бойківської вишивки та й самого населення присутні рівновага, гармонія і повне взаєморозуміння та взаємоповага. Кольорова гама вишивок дуже багата: є чисто червоні, червоно-чорні, червоно-сині, але є й багатоколірні. Наприклад, червоний символізує любов, світло, підсилює енергію, жагу до життя, боротьбу, чоловіче начало; чорний – це смуток, нещастя, горе, труднощі, а ще земля-годувальниця; синій – вода, жіноча сутність; зелений – весна, буяння, оновлення, життя; блакитний, рожевий – спокійне, розмірене життя; жовтий – радість; жовтогарячий – акцент для підсилення життєвої енергії [4, с. 13, 19].

Рушник пройшов крізь віки, він і сьогодні символізує чистоту почуттів, глибину безмежної любові до своїх дітей, до всіх, хто не черствіє душою, він щедро простелений близьким і далеким друзям, гостям. Хай символ цей завше сусидить у кожній добрій хаті як ознака великої любові й незрадливості [12, с. 503]. Рушник на стіні – давній звичай. У хаті було багато образів, які вбирали рушниками, важко було б уявити хатину, без них та іншої вишивки. Не було, здається, жодної на Україні оселі, котрої б не прикрашали рушниками. Хоч би яке убоге судилося їм життя, а все ж естетична принада за всякчас знаходила місце у помешканнях: "Хай то була убога хатина вдови чи затісна багатодітна оселя, приземкувата мазанка або курна хата – всюди палахкотіли багатством кольорів рушники. Хата без рушників, що родина без дітей" [13].

Рушник із давніх-давен символізував не тільки естетичні смаки, а й був візитівкою господині, обличчям оселі. По тому, скільки і які були рушники, формувалася думка про жінку та її дочок. Вишитий рушник створював настрій, формував естетичні смаки, був взірцем людської працьовитості. Із рушником, як і хлібом, приходили до породіллі, вшановували появу немовляти у родині, з ним виряджали у далеку дорогу батька – сина, чоловіка й коханого, шлюбували дітей, зустрічали рідних і гостей, проводжали людину в останню путь, ним прикривали хліб на столі. Хліб і рушник – одвічні людські символи. В усіх без винятку селах довгими осінніми та зимовими вечорами дівчата вишивали рушники. Від того, якими вони виходили, скільки встигала дівчина вишити рушників, складалася думка про її працьовитість, вдачу. Кращі узори запозичувалися, переходили із покоління у покоління [14].

У кожній родині, коли піростала дівчина, скриня мала наповнюватися рушниками. Кожній матері хотілося, щоб селом пішла добра слава про доньку із "золотими руками" [15, с. 97]. Найпершою ознакою, коли приходили свати було "давати рушники". Якщо дівчина та її батьки бажали того, вони пов'язували сватів і молодого рушниками. При зведенні житла цими рушниками застеляли підвалини, ними піднімали сволоки, котрі потім дарували майстрам. Весною, коли сходили жита, люди виходили у поле і родиною тричі обходили лан, несучи на рушниках хліб-сіль. Ними скріплювали купівлю-продаж домашніх тварин, щоб велося у господарстві [16].

Мати, зібравши сина у дорогу мовила: "Синку, одягни білу вишиванку". Напередодні весілля дівчина вишивала молодому та його батькам сорочки. Звичай дарувати сорочку своєму судженому давній і традиційно тривкий. Як ішов хлопець до війська, дівчина вишитим рушником його перев'язувала. Кожна дівчина намагалася оздобити той чи інший виріб гарною вишивкою, корунками, окрайками, намистом [17].

Довгими зимовими вечорами дівчата вишивали, в'язали, пряли. Вишивали гаптовано, хрестиком, низинкою і болгарським хрестиком (у вигляді жука). Шиття було досить популярним, хто з дівчат не вмів вишивати не вважався газдинею. На саморобних верстатах вони ткали полотно, на якому потім вишивали. Це полотно відбілювали, простеливши на сонці й по декілька разів на день поливали, викачували, висвітлювали. Крім того, що вишивали, з нього ще шили сорочки, які фарбували фарбами природного походження (відвар із кори вільхи). Вишиті сорочки обгачковували й робили китички на пазусі і дудах [18]. Особливістю бойківських жіночих сорочок були розташовані у вигляді півкола на грудях вишивки, які імітували намисто та узорчасті стрічкові нашивки, поверх зборок на зап'ясті. В окремих районах Карпат

призбирування переходило в густе, дрібне рясуння. Тут сорочки мали відкладний комір та високі відвороти (закаврасі) на рукавах. Сорочки прикрашалися вишивкою на комірі, уздовж шийного викоту, широкими орнаментальними смугами на плечах та закарвашах [5, с. 376].

Полотно, яке ткали на саморобних верстатах, називали – кужівне. Ткали його у "дороги" і в "очка". Вишиті рушники і сорочки складали у скрині й давали у віно дітям. Сорочки, рушники, наволочки, скатертини вишивали нитками, які називали "заполоч". Вона була у мотальках і в клубках. Мотальку розрізали й вплітали у коси дівчатам, щоб не плуталася коса [19].

Вишивки вбирали у скло. Це були букети, картинки, птахи, котики. Дівчат зображували із коромислом: "Несе Галя воду". Були ще й такі вишивки, коли дівчина із відра напувала козакові коня. А ще вишивали ікони: матір Божу, Ісуса Христа, церкви, хрести [20].

Отже, народне вишивання досягло значних успіхів, воно перестало бути обов'язковим, ставши більше розвагою й захопленням. Крім суто класичних, традиційних вишитих сорочок, усе частіше в одязі з'являються незвичайні, дизайнерські варіанти. Вишивка у тому чи іншому вигляді стає елементом різних костюмів. Хоча поки що це більшою мірою стосується жіночої половини населення, але вже є й чоловічі вишиванки, які відрізняються від традиційних.

Список використаних джерел

1. Кара-Васильєва Т. Українська вишивка / Т. Кара-Васильєва, А. Чорноморець. – К.: Либідь, 2005. – 159 с.
2. Федина О. Особливості художньо-образної системи українського народного костюма кін. XIX – поч. XX ст. / О. Федина // Народознавчі зошити. Двомісячник. – 2009. Зошит 5–6 (89–90). Вересень-грудень. – С. 502–511.
3. Матейко К. І. Бойківський одяг / К. І. Матейко // Літопис Бойківщини. ЗСА – Канада. – 1986. – Ч. 2/44 (55). – Липень-грудень. – С. 23–30.
4. Петrenchко Д. Вишивані скарби Бойківщини. Західний регіон / Д. Петrenchко. – Дніпропетровськ: АРТ – ПРЕС, 2012. – 37 с.
5. Васіна З. Український літопис вбрання / З. Васіна. – К.: Мистецтво, 2006. – Т. 2: XIII–XX ст. – 587 с.
6. Гайда Ю. Турківщина: від перших згадок до наших днів / Ю. Гайда. – Коломия: Вік, 1997. – 219 с.
7. Пастух Р. Угольна – моє село / Р. Пастух. – Стрий: Щедрик, 1999. – 237 с.
8. Бойківщина. Середня частина українських Карпат. Монографічний збірник матеріалів про Бойківщину з Географії, Історії, Етнографії і Побуту. Філадельфія – Нью-Йорк. 1980. – С. 521.
9. Спогади Гавриляк Єлизаветти Миколаївни. Народилася 25 квітня 1940 р. Проживає у м. Воловці Закарпатської області.
10. Спогади Левкович Марії Паньківни. Народилася 11 лютого 1934 р. Проживає у с. Гірне Стрийського району Львівської області.
11. Перлач М. Народні вишивки Закарпаття / М. Перлач // Літопис Бойківщини. ЗСА – Канада. – 1973. – Ч.: 1/18 (29). – Жовтень. – С. 19–23.
12. Никорак О. Рушник у традиційній культурі українців / О. Никорак // Народознавчі зошити. Двомісячник. – 2001. – Зошит 3 (39). Травень-червень. – С. 503–507.
13. Спогади Андрійшин Євдокії Онуфріївни. Народилася 4 травня 1913 р. Проживає у с. Велика Тур'я Долинського району Івано-Франківської області.
14. Спогади Паниць Олени Михайлівни. Народилася 26 лютого 1942 р. Проживає у с. Веретичів Воловецького району Закарпатської області.
15. Юсипович І. Турківщина: за завісою століть / І. Юсипович. – Львів: Край, 1993. – 208 с.
16. Спогади Левкович Марії Паньківни. Народилася 11 лютого 1934 р. Проживає у с. Гірне Стрийського району Львівської області.
17. Спогади Гавриляк Єлизаветти Миколаївни. Народилася 25 квітня 1940 р. Проживає у м. Воловці Закарпатської області.
18. Спогади Дарвай Парасковії Михайлівни. Народилася 1 лютого 1933 р. Проживає у с. Новоселиця Долинського району Івано-Франківської області.
19. Спогади Рубець (Цімботи) Марії Михайлівни. Народилася 29 грудня 1936 р. Проживає у с. Запереділля Міжгірського району Закарпатської області.
20. Спогади Романиць (Гошовської) Варвари Василівни. Народилася 3 червня 1939 р. Проживає у с. Орява Сколівського району Львівської області.

Кристина Андрейкив

ТРАДИЦИОННАЯ ТЕХНИКА БОЙКОВСКОЙ ВЫШИВКИ

В статье представлен обзор традиционной техники вышивания бойков, осуществлено детальное описание подбора материалов. Значительное внимание уделяется характеристике символов, цветов, орнаментальности и отделки, присущих данному региону. Отдельным аспектом нашего исследования выступает специфическая обрядность, в частности, древние поверья и приметы, связанные с этим ремеслом. Введено в научный оборот исходный массив, представленный воспоминаниями старожилы сел Бойковщины.

Ключевые слова: Бойковщина, вишивка, ткань, полотенце, узор и орнамент.

Christina Andreikiv

TRADITIONAL TECHNIQUE OF BOYKIVSKA EMBROIDERY PATTERN

This article posted an overview of traditional technique of Boyky's embroidery, it is made a detailed description of selection of materials. Much attention is paid to the characteristics of symbols, colors, ornamental and decoration typical to this region. Another aspect of our research work is the specific rites, including the ancient superstitions and omens associated with this profession. The source array is introduced into scientific circulation, represented by the recollections of old-timers of the villages of Boykivshchyna.

Key words: Boykivshchyna, embroidery, fabric, towel, pattern and ornament.